

Сторінки історії

УДК 378.2:330.46:631.52/.53:
630*631.527:001.89:63

© 2022

ПРОФЕСОР А.Є. ЗАЙКЕВИЧ — ОДИН ІЗ ФУНДАТОРІВ ВІТЧИЗНЯНОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ДОСЛІДНОЇ СПРАВИ, ВІДОМИЙ УЧЕНИЙ-АГРАРІЙ, ФІЗІОЛОГ РОСЛИН

В.А. Вергунов

*доктор сільськогосподарських наук,
доктор історичних наук, професор, академік НААН
Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН
вул. Героїв Оборони, 10, м. Київ, 03127, Україна
e-mail: dns.gb.uaan@ukr.net
ORCID:0000-0002-5476-4845*

Надійшла 26.01.2022

Мета — розкрити основні віхи життєвого й творчого шляху, узагальнити найвагоміші наукові здобутки талановитого вченого-аграрія, одного з організаторів і методологів вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи А.Є. Зайкевича. **Методи:** загальнонаукові — аналіз, синтез, класифікація; історичні — проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, ретроспективний та біографічний. **Результати.** Доведено, що А.Є. Зайкевич сприяв становленню Харківської селекційної, Іванівської дослідно-селекційної, Верхньодніпровської, Романівської, Верхняцької, Уладівської сільськогосподарських дослідних станцій, а також Лубенської дослідної станції з культури лікарських рослин, організував першу мережу дослідних полів на українських землях. Вперше в історії галузевого дослідництва відпрацював дієвий взаємодоповнюючий механізм координації організаційного комплексу досліджень. Заклав основи повноцінної методики дослідної справи, або проведення польового експерименту. **Висновки.** Визначено, що він один із перших серед вітчизняних учених на науковій основі досліджував культуру буряків цукрових і застосував поляриметричний метод для визначення їхньої цукристості. Йому належать вагомі здобутки з питань удобрення різних типів ґрунтів. Науковець обґрунтував напрями поліпшення вітчизняних сортів пшениці, розробив методику оцінки її ботанічних ознак, кореневої системи та розвитку підземних органів і кущення на фоні визначених природних факторів та хімічного складу вирощеної продукції. Провів спеціальні досліді з акліматизації американської люцерни і вивів новий сорт люцерни Грімм.

Ключові слова: агрономія, рослинництво, сортовипробування, селекція, тваринництво.

DOI: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk202204-10>

Видатним діячем вітчизняної аграрної науки кінця XIX ст. — першої третини XX ст. був учений агроном, фізіолог рослин А.Є. Зайкевич, який вперше в історії вітчизняного галузевого дослідництва розробив ефективний організаційний механізм координації комплексу досліджень. Із його іменем пов'язано важливі наукові здобутки у галузях агрономії та фізіології рослин, агрохімії і селекції, вівчарства та бджільництва тощо.

Окремі напрями діяльності та надбання А.Є. Зайкевича розкрито у наших працях [1, 2], а також у працях зарубіжних і українських учених: В.П. Гарагулі, С. Горденко, С.З. Іванова, М.І. Орловського, Л.С. Любарського, В.Г. Мінеєвої, І.Ф. Павловського та ін. [3–5, 9–14]. Із нагоди 180-річчя від дня народження вченого, вшанування його пам'яті регламентовано Постановою Верховної Ради України про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2022–2023 рр. (№ 6406 від 8 грудня 2021 р.).

Мета досліджень — висвітлити науково-історичний аналіз життєвого і творчого шляху А.Є. Зайкевича, узагальнення його наукових, методологічних та організаційних здобутків у галузі вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи, а також пошуків результативних способів вирішення окремих питань агрономії та фізіології рослин, селекції та агрохімії, тваринництва та кормовиробництва.

Методи досліджень. Дослідження ґрунтується на принципах історичного пізнання: об'єктивності, системності, наступності, комплексності, багатофакторності. Використано загальнонаукові (аналіз, синтез, класифікацію) та структурно-функціональні методи. Значну увагу приділено історичним методам дослідницького пошуку (проблемно-хронологічному, порівняльно-історичному, ретроспективному, біографічному) та джерелознавчому аналізу.

Результати досліджень. Зайкевич Анастасій (Афанасій, Опанас) Єгорович народився у грудні 1842 р. на хуторі Матяшівській Лубенського повіту Полтавської губернії

(нині — с. Матяшівка Лубенського р-ну Полтавської обл.) у родині секретаря сирітської опіки. У 1855 р. після закінчення місцевої початкової школи він вступає до Київського військового училища яке, не довчившись, залишає. Заробляє на життя приватними уроками та малюванням. Середню освіту отримав екстерном, склавши випускні іспити в Харківській міській гімназії. У 1870 р. на природничому відділенні фізико-математичного факультету Імператорського Новоросійського університету (нині — Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова) після здобуття ступеня кандидата наук продовжує підготовку до професорського звання. Упродовж двох років ознайомлюється з питаннями агрономії у провідних науково-освітніх центрах Європи і, насамперед, Лейпцизькому університеті. Анастасій Єгорович стає послідовником ідей професора Д.І. Менделєєва щодо агрохімічного наповнення польових дослідів та організації їх проведення. У 1875 р. зайняв посаду штатного лаборанта Імператорського Харківського університету (нині — Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна) [1]. Через два роки А.Є. Зайкевич захищає дисертацію на здобуття наукового ступеня магістра сільського господарства на тему: «Фізіологічні дослідження дихання коренів», що отримала високу оцінку, насамперед у середовищі біохіміків. Своїми працями вчений доводить, що ґрунт — це не аморфна маса, а живий організм. Після захисту дисертації його затверджують приват-доцентом, а згодом він 38 років (до 1915 р.) працює завідувачем кафедри агрономії Імператорського Харківського університету. Із 1884 р. — екстраординарний професор цієї самої кафедри.

За дорученням Полтавського губернського земства Анастасій Єгорович уперше на українських етнічних землях, упродовж 1879–1880 рр., проводить польову керамологічну експедицію з обстеження гончарних осередків Миргородського, Лохвицького, Зіньківського та Полтавського повітів. За її

результатами наступного року було опубліковано наукову працю «Про гончарне виробництво». Ці дослідження передували відкриттю цілої мережі земських гончарних закладів у Полтавській, Чернігівській, Харківській, Катеринославській, Київській, Подільській губерніях. Дослідження природного потенціалу і, насамперед, сільського господарства рідної Полтавщини стало провідною темою наукових пошуків дослідника. Анастасій Єгорович співпрацював із Полтавським товариством сільського господарства, в якому надзвичайно цінували його внесок у впровадження наукових засад до процесів аграрного виробництва регіону. Ученого було обрано спочатку дійсним, а з 1886 р. — почесним членом цього товариства [2].

Слід згадати ініціативу А.Є. Зайкевича, оприлюднену на з'їздах вівчарів у Полтаві та Харкові в 1880 р. щодо ввезення вихідного селекційного матеріалу з середньої Азії, насамперед Бухари, для покращення каракульового та смушкового вівчарства способом схрещування із місцевими вівцями. Він також розробив оригінальну програму досліджень місцевого бджільництва й інструкцію з уніфікації відомостей про бджіл для узагальнення інформації; серед перспективних шляхів розвитку галузі він виділяв збільшення площ посівів і продуктивності конюшини. Значний інтерес викликала праця А.Є. Зайкевича «Про необхідність розвитку бджільництва і дослідження його стану в Південному краї», що вийшла у 1880 р. Того ж року на прохання Верхньодніпровського повітового земства він розробляє програму і кошторис облаштування в Катеринославській губернії сільськогосподарської дослідної станції (нині — ДУ «Інститут зернових культур НААН»). Усвідомлення потреби організувати установу такого типу виникло в місцевій громаді після нищівної посухи 1880 р., яка знищила весь тогорічний урожай. Підтримав ініціативу Обласний з'їзд південних губерній за доповіддю професора А.Є. Зайкевича [1]. Але свою діяльність Верхньодніпровська сільськогосподарська дослідна станція спільно із Верхньодніпровською сільськогосподарською школою (нині — Єрастівський коледж ім. Е.К. Бродського Дніпропетровського

державного аграрно-економічного університету) розпочала тільки з 1 вересня 1899 р.

У 1880 р. А.Є. Зайкевич одним із перших серед вітчизняних учених-аграріїв почав системно працювати з культурою буряків цукрових при Ботанічному саду Імператорського Харківського університету. За ініціативою Харківського товариства сільського господарства, в якому науковець працював секретарем, і, насамперед, за кошти польських землевласників, у 1881 р. він організовує першу в країні мережу дослідних полів у восьми губерніях, у тому числі — Волинській, Київській, Подільській, Харківській та Чернігівській. Основною метою їх організації було дослідження питань щодо особливостей місцевої сільськогосподарської діяльності, що виникли під час роботи Харківського товариства сільського господарства. Упродовж 1881–1902 рр. у два етапи було засновано 37 дослідних полів під загальним методичним керівництвом кафедри агрономії Імператорського Харківського університету. Найдовше діяло Морочанське дослідне поле в маєтку графині Строганової в Сумському повіті Харківської губернії — 12 років, Новотаволжанське — 10, Тростянецьке та Білоколязьке — по 6, інші — по одному року. Однак першим стало Тростянецьке дослідне поле в маєтку великого землевласника Л.Є. Кеніга в Охтирському повіті Харківської губернії. Через відсутність стабільного фінансування та внаслідок кадрових проблем у 1886 р. діяльність створеної мережі із 9-ти дослідних полів було призупинено. Протягом 1892–1893 рр., насамперед, за фінансової підтримки В.А. Бобринського, а також — Департаменту землеробства, А.Є. Зайкевич організовує децю іншу мережу, але також під егідою Харківського товариства сільського господарства та сільськогосподарської промисловості. Якщо в перший рік у мережі функціонувало 14 дослідних полів, то у 1892 р. — вже 23. Особливістю її діяльності було вивчення питань насінництва буряків цукрових [6]. Організаційні та методологічні аспекти роботи, а також отримані результати висвітлено у публікаціях «Про облаштування дослідного поля в Тростянці у маєтку Л.Є. Кеніга» (Х., 1880) і «Звіт про роботи, що проведені

на дослідних полях: Тростянецькому за 1881, 1882 і 1883 рр., Гаврилівському за 1883 р. і Білоколодезькому за 1883 р.» (Х., 1884) та ін. Системну оцінку діяльності мережі розглянуто у праці «Дослідні поля. Короткий звіт про результати, що отримані на дослідних полях Харківського товариства сільського господарства за період їх діяльності з 1881 по 1888 р.» (Х., 1888).

На основі цих документів на державному рівні було прийнято і втілено в життя кілька основоположних рішень. Серед них, за допомогою тимчасового комітету, було започатковано дослідження з вивчення якості сировини буряків цукрових для отримання максимального вмісту цукру. Крім того, вирішено питання географічної зональності під час розміщення цукрових заводів за допомогою їх поділу на три групи та створення дослідних станцій у Харкові, Києві та Варшаві [1]. А.Є. Зайкевич розробив наукову програму їх роботи, запропонував при кожній заводській економії, що вирощує буряки цукрові, організувати дослідні поля разом із метеостанціями. Усе це втілилось у життя із створенням у 1901 р. Київським землеробським синдикатом) мережі дослідних полів із головною установою — Миронівською селекційною дослідною станцією (нині — Миронівський інститут пшениці ім. В.М. Ремесла НААН). Напрацювання харківської мережі під керівництвом А.Є. Зайкевича дало змогу остаточно вирішити питання про значення селекції і практично довести переваги місцевих сортів порівняно з іноземними за рахунок особливостей біохімічних змін у ґрунтово-кліматичних умовах країни, що стало основою для створення першої селекційної станції в Європі — Харківської (нині — Інститут рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН) у 1908 р., як чергової ініціативи Харківського товариства сільського господарства. Ученим було доведено, що чорнозем досить позитивно реагує на внесення як мінеральних, так і органічних добрив, розроблено принцип конструкції комбінованої тукової сівалки для їх внесення.

А.Є. Зайкевич першим у країні почав широко застосовувати поляриметричний метод для визначення цукристості буряків

цукрових, розробив дієвий взаємодоповнюючий механізм координації організаційного комплексу досліджень: дослідне поле → університетська лабораторія (для виконання відповідних аналізів) → кафедра агрономії → Харківське товариство сільського господарства. Крім того, вперше було закладено основи повноцінної методики дослідної справи, або проведення польового експерименту. Вчений рекомендував застосовувати спрощені методики його ведення на спеціально впорядкованих дослідних полях і головне, — належно підготовленими фахівцями, спроможними виконувати основні завдання його «Інструкції дослідних полів», розробленої у 1892 р. Вона налічувала п'ять основних розділів: 1. Організація дослідного поля; 2. Польові роботи; 3. Лабораторні роботи; 4. Спостереження та 5. Перелік завдань, відповіді до яких заносять у звіт по кожному дослідному полю. Запроваджені А.Є. Зайкевичем принципи польових експериментів, застосовують і нині. Основні з них: 1) ділянка для дослідного поля має бути рівною, з однотиповим ґрунтом, розміщеною не менше ніж за 10 саженив (один сажень — 2,13 м) від дороги чи краю поля; 2) за шириною ділянка має бути не меншою за два проходи сівалки, а завдовжки — від 20 до 50 саженив із загальною площею 40–100 квадратних саженив. У документі також висвітлено методику визначення середньої проби буряків цукрових на цукристість та їх аналізу [7]. Усі подальші методики базувалися на основі інструкції А.Є. Зайкевича.

Дослідникові належать вагомі здобутки з питань удобрення різних типів ґрунтів під різні культури. А.Є. Зайкевич розробив напрями поліпшення вітчизняних сортів пшениці. В основі його пропозицій — результати досліджень сортів вітчизняної селекції на Морачанському та Хотинському дослідних полях, починаючи з 1890 р., де він запропонував програму їх вивчення в загальнодержавному масштабі згідно з розробленою науковцем методикою оцінки ботанічних ознак, кореневої системи та розвитку підземних органів і куцання на фоні визначених природних факторів та хімічного складу вирощеної продукції [8]. Аналіз результатів здійснювався на певному агротехнічному

фоні з урахуванням економічних чинників рентабельності. За аналогічного підходу вчений активно популяризував і культуру кукурудзи, яку вважав перспективною, насамперед за умов прояву посух, вплив яких суттєво збільшився в країні, особливо у другій половині XIX ст. На переконання дослідника, не меншої уваги заслугоували малопоширені тоді культури соняшнику і тютюну турецького. А.Є. Зайкевич був прибічником запровадження науково обґрунтованих сівозмін. За наукові розробки сучасники назвали А.Є. Зайкевича «батьком дослідної справи півдня країни», а разом із Д.І. Менделєєвим — вітчизняного галузевого дослідництва.

А.Є. Зайкевич разом із В.В. Докучаєвим, І.О. Стебутом, Д.К. Квіткою, П.А. Костичевим, О.М. Шишкіним, О.О. Ізмаїльським і Б.П. Черепакіним, стає співавтором початкової програми наукових досліджень для створеної у 1884 р. першої в країні постійно діючої державної галузевої інституції — Полтавського дослідного поля (нині — Полтавська державна сільськогосподарська дослідна станція ім. М.І. Вавилова Інституту свинарства та АПВ НААН). У 80-х р. XIX ст. Анастасій Єгорович стає редактором «Довідкового листка» — щотижневика Харківського товариства сільського господарства та сільськогосподарської промисловості, друкує на його сторінках деякі свої статті та рецензії. У 1886 р. організовує окреме дослідне поле в с. Снітин Лубенського повіту на Полтавщині, де вирощує англійську м'яту. Через 4 роки англійська (перцова) м'ята добре акліматизувалася у вигляді першого українського сорту і в лабораторії аптекарської крамниці м. Лубни з неї було одержано олію. За активної участі А.Є. Зайкевича при аптеці було закладено невеликий ботанічний сад, а згодом — маточний розсадник, збудовано завод із переробки лікарських рослин і дослідну лабораторію. У 1887 р. у Харкові він ініціював проведення спеціальної наради щодо об'єднаних дій випробувальних станцій і дослідних полів. На основі власного доробку і здобутків колег вчений запропонував механізм наукової уніфікації дослідної справи в країні.

Дисертацію доктора сільськогосподарських наук А.Є. Зайкевич захистив 1889 р.

У 1891 р. за його активної участі відкрито Лубенську сільськогосподарську школу, що за радянської доби стала Лубенським лісним технікумом, а за часи державності України — Лубенським лісним коледжем Національного університету біоресурсів та природокористування України. Рішенням природокористування України. Рішенням загальних зборів Київського товариства сільського господарства і сільської промисловості 12 травня 1895 р. А.Є. Зайкевича обрано його дійсним членом. Після відвідування Сполучених штатів Америки, за особистим зверненням вченого, у 1903 р. Департамент землеробства США надсилає йому насіння найкращого сорту люцерни — Грімм. У с. Солониці Лубенського повіту Полтавської губернії на власні кошти він створює приватну дослідну станцію, де проводить спеціальні досліді з акліматизації американської люцерни і домагається природної гібридизації з дикорослою. Вчений виводить новий сорт люцерни, — Грімм-Зайкевича, що отримав офіційне визнання згідно із рішенням Наркомзему УРСР лише у 1926 р. Донині цей сорт займає значні площі посівів люцерни в Україні.

А.Є. Зайкевич також працював із цінною олійно-ефірною культурою, — болгарською казантипською трояндою.

На Другому Київському обласному сільськогосподарському з'їзді Анастасій Єгорович окреслив кілька принципових напрямів розвитку вітчизняної науково-освітньої агрономії. Перший з них стосувався автономного розвитку селекції та насінництва в країні через заперечення виняткового значення іноземних сортів у вітчизняному аграрному виробництві. Висновок було обґрунтовано на основі власних досліджень 420 сортів пшениці, 40 — картоплі і 48 — буряків кормових. Другий напрямок розвитку окреслено у доповіді «Агрономія, як наука взагалі і університетська зокрема», в якій А.Є. Зайкевич чітко сформулював способи організації галузевої вищої освіти на українських землях із поділом їх на три умовні центри: Південно-Східний (I) у Харкові, Південно-Західний (II) у Києві та Південний (III) в Одесі [7]. Для реалізації зазначеного за його сприяння у 1897 р. у маєтку П.І. Харитоненка створено Іванівську дослідно-селекційну станцію, що

функціонує донині у структурі Інституту біоенергетичних культур НААН. Учений також долучився до створення не менш відомих станцій — Романівської, Верхняцької, Уладівської та інших.

Майже всі галузеві дослідні станції, поля, лабораторії тощо, які створювалися на українських землях до подій 1917 року, так чи інакше погоджували програму своєї наукової діяльності або консультувалися у професора А.Є. Зайкевича. Особливої уваги варта організована за його активної участі у 1916 р. чи не перша в Європі спеціалізована дослідницька інституція — Лубенська дослідна станція з культури лікарських рослин (нині — Лубенська дослідна станція лікарських рослин Інституту агроєкології та природокористування НААН) на чолі з П.І. Гавсевичем. Так було започатковано системні наукові дослідження цих культур.

Захист переважної більшості докторських і магістерських дисертацій у галузі сільського господарства здійснювався при кафедрі агрономії Імператорського Харківського університету, яку очолював А.Є. Зайкевич, що завжди залишався поборником національної ідеї. Відомо, що він записував народні пісні Лубенщини для Миколи Лисенка та всіляко пропагував творчість Великого Кобзаря. Невипадково у 1905 р. його вводять до складу комісії вузу, що готувала проєкт рішення для царського уряду про зняття обмежень щодо української мови на всіх рівнях. У 1910 р., використавши свій авторитет, за допомогою субсидії Департаменту землеробства, А.Є. Зайкевич переводить дослідне поле у власному маєтку (м. Снітин Лубенського повіту Полтавської губернії), яке до цього функціонувало виключно на його власні кошти за розробленою ним програмою досліджень, у Снітинську філію Харківської селекційної станції.

За підтримки Полтавського губернського земства у 1912 р. Анастасій Єгорович публікує перший в Україні образотворчий альбом «Мотиви малоросійського орнаменту гончарних виробів». Він стає настільною книгою для учнів створеної за його участю у 1896 р. Миргородської художньо-промислової школи імені Миколи Гоголя (протягом 1918–1919 рр. — Миргородського

художньо-промислового інституту), нині технікуму. Того ж року А.Є. Зайкевича було обрано до числа членів ради Українського літературно-науково-етнографічного товариства ім. Г. Квітки-Основ'яненка. А.Є. Зайкевич став активним прибічником ініціативи Д.І. Багалія щодо впровадження української мови в початковій школі.

Після виходу на пенсію у 1905 р. Анастасій Єгорович працює завідувачем відділу рільництва Солоницької дослідної станції, досліджує кормові культури у сівозмінах. А.Є. Зайкевич створює кілька перспективних сортів кормової моркви. Першим у країні з 1912 р. він починає вивчати висадки буряків, визначає їх групи і типи, виокремлює їх особливості та динамічні характеристики.

16.04.1917 р. науковця було обрано Головою першого Харківського губернського українського з'їзду. Після остаточного встановлення радянської влади він продовжує займатися дослідництвом. НКЗС УСРР відповідним наказом від 26.02.1921 р. затверджує його обрання дійсним членом Сільськогосподарського Наукового Комітету України (нині — Національна академія аграрних наук України). Під його егідою А.Є. Зайкевич на спеціальні кошти Наркомзему читає лекції на дев'ятимісячних селекційно-насінневих курсах, організованих у березні 1923 р. ботанічною секцією у Києві, Харкові та Полтаві. За «багаторічну службу і корисну діяльність як осноположника дослідної справи на Полтавщині» на урочистостях 29.05.1925 р. із нагоди ювілею, 40-річчя Полтавської дослідної станції, постановою Полтавського губвиконкому від 27.05.1925 р. йому присвоюють затверджене ВЦРПС у січні 1921 р. почесне звання «Герой Праці». Проте радянські реалії змусили клопотати про державну персональну пенсію, оскільки його дім і десять сотих землі при ньому було вилучено для місцевого колгоспу, як «нетрудове господарство». На них вони разом із сином-агрономом проводили польові експерименти із залученням сторонніх працівників. Для проживання вченому і багатодітній сім'ї сина за клопотанням головного аграрного відомства виділили інший будинок. Пізніше він почав шукати захисту через звернення до науково-технічного сектору НКЗС УСРР.

Відомство підтримало прохання вченого, запропонувавши, між іншим, віддати менших онуків до дитячого будинку, а старших, на державні стипендії, вчити в освітніх закладах м. Лубни.

Творчий доробок дослідника у вигляді наукових і науково-популярних статей, брошур, виступів на професійних зібраннях з питань агрономії, фізіології рослин, загального землеробства, бджільництва, вівчар-

ства, етнографії, лікарських рослин і т.д. не такий великий за обсягом, але має фундаментальне значення у теоретико-методологічному і практичному аспектах. Не менш значущими є його роботи в галузі організації науково-освітнього процесу на українських землях, що потребують переосмислення у нинішніх реаліях євроінтеграції.

А. Є. Зайкевич помер у грудні 1931 р. та був похований в м. Лубни Полтавської обл.

Висновки

А.Є. Зайкевич сприяв становленню вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи як співорганізатор Харківської селекційної, Верхньодніпровської, Романівської, Верхняцької, Уладівської сільськогосподарських дослідних, а також Іванівської дослідно-селекційної станцій та Лубенської дослідної станції з культури лікарських рослин, а також мережі дослідних полів; був співавтором початкової програми наукових досліджень для Полтавського дослідного поля. Вперше в історії галузевого дослідництва науковець розробив дієвий взаємодоповнюючий механізм координації організаційного комплексу досліджень; основи повноцінної методики дослідної справи або проведення польового експерименту.

Одним із перших серед вітчизняних учених А.Є. Зайкевич почав на науковій основі досліджувати культуру буряків цукрових. Він вперше широко застосував поляриметричний метод для визначення

цукристості буряків цукрових. Йому належать вагомні здобутки з питань удобрення різних типів ґрунтів під різні культури. Вчений обґрунтував напрями поліпшення вітчизняних сортів пшениці, розробив методику оцінки її ботанічних ознак, кореневої системи та розвитку підземних органів і кущення на фоні визначених природних факторів та хімічного складу вирощеної продукції. Анастасій Єгорович провів спеціальні дослідження з акліматизації американської люцерни і здобув її природну гібридизацію з дикорослою. Він вивів новий сорт люцерни Грім — Зайкевича. У галузі тваринництва — ініціював поліпшення місцевого каракульового та смушкового вівчарства за допомогою схрещування із завезеними з середньої Азії породами. Також А.Є. Зайкевич розробив оригінальну програму досліджень місцевого бджільництва й інструкцію щодо уніфікації відомостей про бджіл, приділяв увагу поліпшенню кормової бази.

Verhunov V.

National scientific agricultural library of NAAS, 10 Heroiv Oborony Str., Kyiv, 03127, Ukraine; e-mail: dnsgb_uan@ukr.net; ORCID: 0000-0002-5476-4845

Professor A. Ye. Zaikevych — one of the founders of domestic agricultural research affairs, famous scientist-agrarian, plant physiologist

Goal. To reveal the main milestones of life and creative path, to summarize the most important scientific achievements of the talented scientist, agrarian, one of the organizers and methodologists of the domestic agricultural research business A. Ye. Zaikevych. **Methods.** General scientific — analysis, synthesis, classification;

historical — problem-chronological, comparative-historical, retrospective, and biographical.

Results. It is proved that A. Ye. Zaikevych contributed to the formation of the Kharkiv Breeding, Ivanivka Research Selection, Verkhnedniprovsk, Romaniv, Verkhniats, Uladiv Agricultural Research Stations, as well as the Lubny Research Station for Medicinal Plant Culture, organized the first network of research fields in Ukraine. For the first time in the history of branch research, he worked out an effective complementary mechanism for coordinating the organizational complex of research. He laid the foundations of a full-fledged methodology of research or conducting a field experiment. **Conclusions.** It is determined that A. Ye. Zaikevych

was one of the first domestic scientists to scientifically study the culture of sugar beets and used the polarimetric method to determine their sugar content. He has made significant achievements in fertilizing various types of soils. The scientist substantiated the directions of improvement of domestic wheat varieties and developed a method for assessing their botanical characteristics, root system, and development of underground organs

and tillering against the background of certain natural factors and chemical composition of cultivated products. The scientist conducted special experiments on the acclimatization of American lucerne and created a new variety of lucerne — Grimm.

Key words: agronomy, plant growing, variety testing, selection, animal husbandry.

DOI: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk202204-10>

Бібліографія

1. Вергунов В.А., Глоба О.Ф. Найвідоміші діячі Харківської науково-освітньої школи з селекції та насінництва. *Харківська наукова школа з селекції і насінництва: становлення та розвиток: навч. посіб.* / М-во освіти і науки України, ВНЗ «Переяслав-Хмельницьк. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди», Центр історії природознавства. Переяслав-Хмельницький, 2006. С. 166–211.
2. Вергунов В.А., Самородов В.М. Зайкевич Анастасій Єгорович. *Полтавка. Полтавська енциклопедія: у 12 т.* Полтава: Полтав. літератор, 2017. Т. 6: Освіта і наука, кн. 1. С. 844–845.
3. Гарагуля В.П. Основатель научного свекловодства (К 30-летию со дня смерти профессора Харьковского университета А.Е.Зайкевича). *Сахарная промышленность.* 1961. № 7. С. 9–15.
4. Горденко С. Багатогранна діяльність Анастасія Єгоровича Зайкевича на теренах України: збірник наукових статей. *Наукові записки з української історії.* 2019. Вип. 46. С. 129–136.
5. Горденко С. Історіографія наукового доробку ученого Анастасія Єгоровича Зайкевича. *Переяславський літопис.* 2019. Вип. 1(15). С. 76–82.
6. Зайкевич А. Отчет о работах за 1910–11 гг. *Труды Харьковской областной сельскохозия-*
7. Зайкевич А.Е. *Селекционной Станции.* Харьков: Тип. М. Сергеева и К. Гальченка, 1912. 199 с.
7. Зайкевич А.Е. Агрономия как наука вообще и университетская в частности. Харьков: Тип. В.С. Бирюкова, 1891. 55 с.
8. Зайкевич А.Е. Об исследовании культуры русских пшениц. Харьков: Тип. А.Н.Гусева, 1891. 12 с.
9. Иванов С.З. Анастасий Егорович Зайкевич: историко-биографический очерк. Харьков: Кн. изд., 1959. 150 с.
10. Иванов С.З. Герой труда А.Е. Зайкевич. (К 25-летию со дня смерти). *Земледелие.* 1956. № 10. С. 100–105.
11. Любарская Л.С. Заслуженный деятель агрономии, профессор А.Е. Зайкевич (1842–1931). *Земледелие.* 1953. № 5. С. 110–114.
12. Минеев В.Г., Лебедева Л.А. История агрохимии и методологии агрохимических исследований: учеб. пособие. Москва: МГУ, 2003. 328 с.
13. Орловський М.І., Кузьмич С. І. До 125-річчя з дня народження А.Є. Зайкевича. *Вісник сільськогосподарської науки.* 1967. № 12. С. 115–117.
14. Павловський І.Ф. Краткий биографический словарь ученых и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века. Полтава, 1912. С. 72.